

T. XXI (2018) Z. 2 (50)
ISSN 1509-1074

ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ

Moriah (1903–1924)
– a magazine for Jewish
youth published in Lwów

**„Moriah” (1903–1924)
— lwowskie czasopismo
dla młodzieży
żydowskiej***

Instytut Nauk o Informacji
Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej
ul. Podchorążych 2
PL 30-084 Kraków
e-mail: sabina.kwiecien@up.krakow.pl

**Sabina
KWIECIEŃ**

KEY WORDS:

Polish press in the early 20th century,
Jewish juvenile magazines, Zionist press,
Hashomer, Galicia, Lwów

SŁOWA KLUCZOWE:

Prasa dla młodzieży w XIX i XX w.,
czasopisma żydowskie dla młodzieży
w języku polskim, „Moriah”

ABSTRACT

This article presents a profile of the monthly *Moriah*, a Zionist Polish-language magazine for the Jewish youth, published in Lwów in 1903–1924. In general, *Moriah* offered its readers a lot of popular general knowledge, chiefly in the field of Jewish history and literature, as well as poems and stories written by Yiddish and Hebrew authors. The magazine sought to educate its readers in the spirit of Jewish nationalism and instill them with Zionist ideas.

ABSTRAKT

Artykuł charakteryzuje pismo „Moriah” wydawane we Lwowie w latach 1903–1924 jako miesięcznik młodzieży żydowskiej. Pismo ukazywało się w języku polskim i było trybuną środowiska syjonistycznego. „Moriah” zamieszczała teksty popularnonaukowe, głównie z zakresu historii i literatury żydowskiej oraz utwory literackie przedstawicieli literatury jidysz i hebrajskiej. Pismo realizowało model wychowania w duchu narodowo-żydowskim, ale przede wszystkim popularyzowało idee syjonizmu.

* Artykuł powstał w oparciu o kwerendy i badania finansowane w ramach grantu NCN nr UMO-2013/11/B/ HS2/02589, ID 23859: Polska prasa dla dzieci i młodzieży do 1918 roku.

Streszczenie

Dzieje polskojęzycznej prasy żydowskiej na ziemiach polskich przed 1918 rokiem są historią pism ukazujących się w Galicji. Głównym celem żydowskich periodyków w języku polskim było określenie własnego stanowiska ideologicznego i podejmowanie problemów oświaty społeczeństwa żydowskiego w poczuciu żydowskiej wspólnoty narodowej lub w zgodzie z postulatami głoszonymi przez zwolenników asymilacji. We Lwowie przed 1918 roku w języku polskim własne trybuny prasowe posiadali zarówno asymilatorzy, jak i syjoniści. Jednym z syjonistycznych czasopism dla młodzieży była „Moriah”. Miesięcznik ten z przerwami (od VI 1914 do XI 1916 i od VIII 1918 do II 1923) ukazywał się w latach 1903–1924. Redakcja pisma na przestrzeni lat ulegała zmianie. Czasopismem kierowali wybitni syjoniści m.in.: Jakób Thon, Natan Melat, Fryderyk Aszkanazy, Mojżesz Frostig, Natan Czaczkes, Wilhelm Berkelhammer czy Ignacy Berber.

„Moriah” jako trybuna środowiska syjonistycznego prezentowała główne założenia ideologiczne a jako pismo dla młodzieży wyrażała światopogląd młodych i ukazywała rozumienie młodości. Miesięcznik propagował wychowanie żydowsko-narodowe. Pismo prezentując wachlarz obowiązków przedstawicieli młodego pokolenia społeczeństwa żydowskiego ujawniało pożądane postawy i zachowania, silnie wskazując na odrodzenie i zachowanie tożsamości narodowej poprzez poznanie dziejów i literatury ojczyznej oraz naukę języka hebrajskiego.

„Moriah” miała staranną szatę zewnętrzną i czytelny układ wewnętrzny. Pismo przynosiło artykuły dotyczące spraw społecznych, politycznych i gospodarczych. Kolejną grupę materiałów stanowiły teksty poświęcone zagadnieniom syjonizmu oraz publikacje poświęcone problemom wychowania. Łamy czasopisma wypełniały artykuły poświęcone historii narodu żydowskiego i dziejom piśmiennictwa oraz teksty literackie. Uzupełnieniem zawartości periodyku były doniesienia i opinie o życiu szkolnym, inicjatywach stowarzyszeń i przeglądy piśmiennictwa.

Lwowskie czasopismo kierowane do młodzieży żydowskiej stanowiło źródło poznania światopoglądu i świadomości politycznej młodych przedstawicieli społeczeństwa żydowskiego.

Dzieje polskojęzycznej prasy żydowskiej dla dzieci i młodzieży w Galicji przed 1918 rokiem związane są głównie ze Lwowem. W wielokulturowym mieście nad Pełtwią ukazywały się wówczas cztery spośród ośmiu galicyjskich czasopism adresowanych do dzieci i młodzieży żydowskiej w języku polskim: „Moriah” (1903–1924)¹, „Nasze Hasła” (1909–1912), „Zjednoczenie” (1912–1926) i „Haszachar” (1905–1914). Były to najważniejsze tytuły polskojęzycznej żydowskiej prasy dla dzieci i młodzieży Galicji, wydawane przez środowiska integracjonistów oraz syjonistów². Należy zaznaczyć, że w Galicji dominowała prasa żydowska w języku polskim. Przewaga polskojęzycznych pism, wśród wielojęzycznej prasy galicyjskiej (wydawanej w języku jidysz, hebrajskim i niemieckim) związana była z procesem polonizacji galicyjskich Żydów, który nastąpił po wprowadzeniu równouprawnienia w 1867 roku³. Język polski obecny był zarówno w prasie asymilatorów, jak i syjonistów. Przedstawiciele tych ugrupowań politycznych traktowali prasę jako istotną platformę komunikacji, narzędzie do przedstawienia swoich programów, wyrażania stanowiska wobec problemów politycznych, społeczeństwa polskiego, a także agitacji do swoich ideologicznych poglądów. Wybór języka polskiego dla swoich wydawnictw prasowych przez środowiska integracjonistów pozostawał w zgodzie z założeniami programowymi, propagującymi akulturację do polskiej większości. Zwolennicy asymilacji wydawali we Lwowie tygodnik „Ojczyzna”. Pismo ukazywało się w latach 1881–1891 pod redakcją Natana Loewensteina i Alfreda Nossiga. Nakład sięgał 300–500 egzemplarzy⁴. Syjoniści natomiast publikowanie najstarszej trybuny prasowej swojego obozu — „Przyszłości” rozpoczęli na przełomie 1892/93 r. Lwowski tygodnik redagowany

¹ Czasopismo „Moriah” zachowało się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie. W Polsce pojedyncze numery dostępne są w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie i Bibliotece Instytutu Badań Literackich PAN w Warszawie.

² Pozostałe tytuły żydowskich czasopism dla dzieci i młodzieży w języku polskim w Galicji to: „Heatid” (Kraków, 1913–1914), „Głos Związku” (Kraków, 1914), „Młoda Judea” (Jarosław, 1906) i „Nasza Myśl” (Kołomyja, 1898).

³ J. Nalewajko-Kulikow, *Prasa żydowska na ziemiach polskich*, [w:] *Studia z dziejów trójjęzycznej prasy żydowskiej na ziemiach polskich (XIX–XX w.)*, pod red. J. Nalewajko-Kulikow, przy współpr. G.P. Bąbiaka i A. Cieślukowej, Warszawa 2012, s. 12.

⁴ J. Myśliński, *Prasa polska w Galicji (1867–1918)*, [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976, s. 138.

przez Abrahama Korkisa ukazywał do przełomu 1898/99 r., w nakładzie 350–600 egzemplarzy⁵.

Wybór przez syjonistów języka polskiego dla prasy wywoływał dyskusje, nie tylko w czasach autonomii galicyjskiej, ale również i później — w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Ideologia syjonistyczna zakładała odrodzenie narodu Żydów, poprzez stworzenie w Palestynie własnej siedziby narodowej oraz odrodzenie języka hebrajskiego jako języka narodowego, a zatem prasa syjonistyczna powinna rozwijać się w języku narodowym. Powody powoływania polskojęzycznych pism żydowskich, związanych z ruchem syjonistycznym wyjaśnili ich redaktorzy oraz współpracujący dziennikarze. Na łamach „Morii” pisząc o konieczności zakładania pism adresowanych do młodych odbiorców żydowskich donoszą:

Mówię o czasopiśmie polskim choć chciałabym właściwie czasopisma hebrajskiego. Niestety za wcześnie jeszcze byłoby na czasopismo hebrajskie, nie mamy jeszcze matek, któreby ten język znały któreby go musiały dziecku czytać i objaśniać. W najbliższej przyszłości, gdy podrośnie ta młodzież żeńska, która się już dziś do nauki języka hebrajskiego tak poważnie zabrała, będziemy mogli myśleć o czasopiśmie hebrajskim. Język w jakim te wiadomości byłyby podawane, nie jest w ogóle dla kwestii naszego bytu narodowego obojętnym. Język hebrajski, to najlepszy sposób połączenia przeszłości z przyszłością stworzenia silnej postawy tj. teraźniejszości dla odbudowania naszej ojczyzny — domu, w którym rozwijać się będziemy⁶.

Prasa syjonistyczna Galicji była miejscem nie tylko dyskusji o potrzebie odrodzenia tożsamości narodowej społeczeństwa żydowskiego, ale też areną gdzie powstawała i rozwijała się wspólnota narodowa⁷.

Środowisko lwowskich syjonistów powołało do życia pierwsze polskojęzyczne żydowskie czasopismo dla młodzieży — „Moriah”. Miesięcznik powstał w 1903 i istniał do 1924 roku, ciesząc się najdłuższą żywotnością na rynku wydawnictw żydowskich, kierowanych do młodego odbiorcy. Historia pisma była ściśle związana z dziejami ruchu syjońskiego wśród młodzieży galicyjskiej. Uważano, że nie tylko popularyzowało ono ideologię syjonizmu wśród młodych Żydów, ale i ewoluowało razem z nimi. Inicjatywa stworzenia wydawnictwa o charakterze syjonistycznym dla młodzieży pojawiła się w środowisku „studentów gimnazjalnych”⁸. Leon Rosenkranz wspominał, że akademicy, prawdopodobnie Fall, Haskler i [Abraham] Silberschein, poprosili Jakóba Thona o objęcie redakcji powstającego miesięcznika⁹. „Morie” tworzyli najwybitniejsi przedstawiciele ruchu syjońskiego. Pierwszym redaktorem

⁵ Tamże.

⁶ S. Bratt, *Wychowanie młodzieży żydowskiej*, „Moriah” 1903, nr 2.

⁷ J. Nalewajko-Kulikov, *Prasa żydowska na ziemiach polskich...*, s. 13.

⁸ L. Rosenkranz, *Dziesięciolecie „Morii”*, „Moriah” 1913, nr 4, s. 101.

⁹ Tamże.

i współtwórcą pisma był wymieniony wyżej Jakób Thon (1880–1950). Ukończył on studia prawnicze na Uniwersytecie Lwowskim, gdzie powołał do życia w 1899 r. syjonistyczne stowarzyszenie akademickie — „Emunah” (1899). Funkcję pierwszego redaktora lwowskiego miesięcznika pełnił do 1904 roku, kiedy to przeniósł się do Berlina, gdzie kierował Żydowskim Biurem Statystycznym i Demograficznym. Następnie od 1907 roku przebywał w Palestynie, gdzie początkowo pracował w zarządzie Biura Palestyńskiego Organizacji Syjonistycznej w Jaffie, a później w Krajowym Towarzystwie Rozwoju¹⁰. Funkcję kolejnych redaktorów naczelnych sprawowali następnie: Natan Melat (1904), Fryderyk Aszkanazy (1905), Mojżesz Frostig i J. Kirton (1907), Natan Czaczkes (1908), Izydor (1909–1910), Kopel Schwarz (kwiecień 1910 – wrzesień 1911), Natan Czaczkes (1911–1912), Natan Czaczkes i Jakób Brenner (1912), Adolf Rothfeld (1912), Zygmunt Foebus Finkelstein (1914) oraz Wilhelm Berkelhammer (1916–1918), Karol Meisels (1918) i J. Ignacy Berber (1923–1924).

Pismem kierował komitet redakcyjny, który tworzyli m.in.: Salomon Schiller, Adolf Stand, M. Chmielnicki, A. Ehrlich, Jeremiasz Frenkel, Izydor Schneider, M. Tombak, E. Rubin, L. Wechsler, A. Wienstock, Ch. Dienstenfeld, Ozjasz Tillemann, Leon Weinstock. Jako wydawcy miesięcznika w stopce redakcyjnej figurowali m.in.: Jakób Grünberg i Wilhelm Berkelhammer.

Wokół miesięcznika skupione były najważniejsze postacie galicyjskiego ruchu syjonistycznego. Niektórzy dzielili się swoją wiedzą i umiejętnościami redagowania periodyków, jak choćby Adolf Stand (redaktor „Przeszłości”, „Wschodu” i „Rocznika Żydowskiego”), czy Salomon Schiller (współpracownik pism hebrajskich: „Ha-Arec”, „Dawar”, „Hapoel Hacair”), inni poznawali dopiero tajniki pracy redakcyjnej. Przybliżając postać A. Standa (1870–1919) można odnotować, że podobnie jak J. Thon studiował prawo na Uniwersytecie Lwowskim. Z syjonizmem był związany od młodości: działał w Stowarzyszeniu „Syon” i należał do głównych organizatorów ruchu syjonistycznego na terenie Galicji, pełniąc funkcję prezesa tamtejszej Organizacji Syjonistycznej. Kiedy w 1907 roku został wybrany do Reichsratu w okręgu Brody, stał się jednym z najaktywniejszych członków Klubu Żydowskiego. Był ponadto członkiem Wielkiego Komitetu Akcji w Światowej Organizacji Syjonistycznej i czołowym propagatorem tzw. syntetycznego syjonizmu. W okresie I wojny światowej przebywał w Wiedniu, pełniąc funkcję prezesa Organizacji Syjonistycznej Austrii oraz przewodząc akcji pomocy dla uchodźców z Galicji. Jego ważniejsze prace to m.in.: *Moderna żydowska* i *Teodor Herzl* (Warszawa 1905)¹¹.

¹⁰ Zob.: N. Aleksion, R. Żebrowski, *Thon Jakub (Jaakow) Jochanan*, [w:] *Polski słownik judaistyczny. Dzieje, kultura, religia, ludzie*, t. 2, red. Z. Borzumińska, R. Żebrowski, Warszawa 2003, s. 708–709.

¹¹ R. Żebrowski, *Stand Adolf*, [w:] *Polski słownik judaistyczny*, t. 2, s. 571–572.

Wymieniony Salomon Schiller (1861–1925) uchodził z kolei w kołach syjonistycznych za twórcę ideologii żydowskiego ruchu odrodzeniowego. Współpracując z Adolfem Standem i Abrahamem Korkisem przyczynił się do rozwoju ruchu syjonistycznego. Przygotował cykl artykułów pt. *Byt narodowy Żydów*, ogłoszonych w „Przesłości”, a następnie wydanych w postaci broszury, które stały się kanonem idei syjońskich ówczesnej młodzieży¹².

Dla Mojżesza Frostiga (1887–1928) i Wilhelma Berkelhammera (1889–1934) „Moria” była miejscem, gdzie uczyli się pracy redakcyjnej, by w przyszłości kierować ważnymi pismami. Mojżesz Frostig został redaktorem naczelnym dziennika „Lemberger Togblat” (1909–1926), a następnie „Der Morgen”, z kolei Wilhelm Berkelhammer redaktorem naczelnym krakowskiego „Nowego Dziennika” (1925–1934).

Wśród współpracowników miesięcznika „Moriah” znaleźli się m.in.: Mathias Acher, Zwi Askenazy, Maksymilian Barber, Marcin Buber, Markus Ehrenpreis, Bertold Feiwel, Aleksander Hausmann, J. Laufer, Henryk Loewe, Henryk Loewenherz, Dawid Malz, D. Neumark, Róża Pomeranz, Leon Reich, Marek Scherlag, Dawid Schreiber, Ozjasz Thon¹³.

Mathias Acher, używający pseudonimu Natan Birnbaum (1864–1937), uznawany jest za autora pojęcia syjonizm. Pochodził z rodziny chasydzkiej, a w działalność syjonistyczną zaangażował się podczas studiów prawniczych. Był twórcą stowarzyszenia Kadima (1884) oraz pierwszego żydowskiego nacjonalistycznego dziennika w języku niemieckim „Selbstemanzipation” (1885). W 1896 roku przyjął funkcję redaktora naczelnego berlińskiego miesięcznika „Zion”¹⁴. Z kolei Martin Buber (1878–1965) był wybitnym filozofem religii, uczonym i historykiem. Z ruchem syjonistycznym był związany od 1898 roku. Dążył do odrodzenia języka hebrajskiego i kultury żydowskiej. Był członkiem redakcji organu syjonistycznej „Die Welt” (od 1901). W 1916 roku założył miesięcznik „Der Jude”. Prowadził badania nad chasydyzmem, któremu poświęcił wiele prac. Jego myśl religijna rozwijała się od zainteresowań mistycyzmem do żydowskiego egzystencjalizmu¹⁵. Inny współpracownik „Morii” — Markus Ehrenpreis (1869–1951) był rabinem w Djakowie (Chorwacja, od 1896), w Sofii (od 1900), w Sztokholmie i naczelnym rabinem Szwecji (od 1914). Debiutował jako pisarz hebrajski w 1884 roku na łamach czasopisma „Ha-Mag(g)id”. Jako utalentowany eseista i krytyk wywarł wpływ na rozwój nowoczesnej literatury hebrajskiej¹⁶. Na uwagę zasługuje również postać Bertholda Feiwela (1875–1937) — przywódcy syjonistycznego i poety. Feiwel w czasie studiów w Brnie założył syjonistyczną organizację studencką Veritas. W latach 90. XIX wieku studiował prawo

¹² Zob. *Błp. Salomon Schiller*, „Nowy Dziennik” 1925, nr 247, s. 5.

¹³ „Moriah” 1903, nr 1, s. 2.

¹⁴ R. Żebrowski, *Birnbaum Natan*, [w:] *Polski słownik judaistyczny*, t. 1, s. 198–199.

¹⁵ Tenże, *Buber Martin*, [w:] *Polski słownik judaistyczny*, t. 1, s. 339–340.

¹⁶ D. Grinberg, *Ehrenpreis Markus*, [w:] *Polski słownik judaistyczny*, t. 1, s. 367.

na Uniwersytecie Wiedeńskim, gdzie wspólnie z Herzlem organizował Pierwszy Kongres Syjonistyczny. Współpracował z pismem „Die Welt”, od 1901 roku pełnił funkcję redaktora naczelnego. W swoich artykułach podkreślił, że syjonizm musi prowadzić do odnowy żydowskiego życia duchowego i społecznego w diasporze. Z redakcji „Die Welt” odszedł, kiedy jego program został odrzucony przez syjonistów. Wtedy też m.in. z Martinem Buberem i Chaimem Weizmanem stworzył Frakcję Demokratyczną jako grupę opozycyjną na Piątym Kongresie Syjonistycznym. Był ponadto współtwórcą wydawnictwa Jüdischer Verlag, specjalizującego się tłumaczeniach literatury hebrajskiej i jidyszowej na język niemiecki¹⁷. Wyróżnić należy także Różę Melzer-Pomeranc (1880–1934) — działaczkę syjonistyczną, a w okresie międzywojennym w Małopolsce Wschodniej wybitną przedstawicielkę organizacji WIZO. W 1906 roku, po ślubie z Izaakiem Melzerem — Róża związała się ze Lwowem, gdzie prowadziła działalność charytatywną i współtworzyła pismo dla dzieci żydowskich „Haszachar”. Wśród jej prac znalazły się m.in.: *Z kraju nędzy* (Lwów, 1905), *Do kobiet żydowskich* (Lwów, 1905), *Król Chazarów* (b.d.w), *Matka*¹⁸. Przywołanie tych postaci pokazuje, że „Moria” była trybuną skupiającą elitę środowiska syjonistycznego wschodniej Galicji.

„Moria”, jak wcześniej wspomniano, cieszyła się długą obecnością na rynku prasowym. Ukazywała się z przerwami, od stycznia 1903 do kwietnia 1924 roku. Początkowo wychodziła we Lwowie, Lwowie i Warszawie, następnie Wiedniu, Krakowie (1919/1920), a od 1923 roku we Lwowie, Krakowie i Warszawie¹⁹.

W dziejach pisma obok zmian w adresie wydawniczym można zaobserwować jeszcze brak płynności w częstotliwości ukazywaniu się tytułu, który miał miejsce w 1910 roku. Od tego momentu jeden rocznik pisma wychodził na przełomie dwóch lat kalendarzowych. Pismo zaplanowane zostało jako miesięcznik i z taką częstotliwością wychodziło systematycznie do końca 1909 roku. W ósmym roku wydawnictwa ukazało się zaledwie sześć, a właściwie trzy podwójne numery (nr 1–2 luty, nr 3–4 kwiecień, nr 5–6 grudzień 1910). W styczniu 1911 roku redakcja wydała nr 7 pisma, zaznaczając jednak, że jest to dziewiąty rocznik miesięcznika. We wrześniu tego samego roku ukazał się nr 1 kolejnego, dziesiątego już rocznika, zamknięty w październiku 1912 roku. Niezgodnie z rokiem kalendarzowym pismo wychodziło do końca 1918 roku. Nastąpiła również dwukrotna przerwa w publikowaniu czasopisma. Periodyk nie ukazywał się od czerwca 1914 do listopada 1916 roku oraz od sierpnia 1918 do lutego 1923 roku. Przerwy wydawnicze spowodowane były przede wszystkim wydarzeniami wojennymi. W pierwszym numerze z 1923 roku pisano:

¹⁷ Feiweł Berthold, [w:] *Encyclopaedia Judaica* [online:] <http://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/feiweł-berthold> (dostęp 14.02.2018).

¹⁸ R. Żebrowski, *Melzer (Melcer; Melzerowa)-Pomeranc (Pomeranz) Róża*, [w:] *Polski słownik judaistyczny*, t. 2, s. 127–128.

¹⁹ Z. Borzymińska, „Moriah”, [w:] *Polski słownik judaistyczny*, [online:] <http://www.jhi.pl/psj/Moriah> (dostęp 04.12.2017).

Po kilkuletniej przerwie, spowodowanej wypadkami wojennymi, przystępujemy ponownie do wydania „Morii”. Czynimy to w głębokim przeświadczeniu, że pismo nasze jest nieodzowną potrzebą. Szalony orkan wojny, który świat cały załał w potopie krwi, który narodom na najwyższym szczeblu cywilizacji stojącym zadał rany, z których się długo jeszcze wylizać nie zdołają, poczynił także w naszych szeregach w szeregach młodzieży żydowskiej katastrofalne spustoszenia²⁰.

W chwili powstania pismo dysponowało kapitałem zebrany przez młodzież studencką w wysokości 600 koron²¹. Utworzony został wówczas fundusz prasowy, o wsparcie którego redakcja prosiła niemal w każdym numerze, publikując jednocześnie listę darczyńców. Część zasobów uzyskiwano z reklam, wypełniających drugą i trzecią stronę okładki danego numeru.

Periodyk nabywano w drodze prenumeraty, możliwy był też zakup pojedynczego numeru. Początkowo pismo abonowali mieszkańcy Galicji. Od 1912 roku było kolportowane na terenie Królestwa Polskiego. Redakcja donosiła, że rozszerzenie grona odbiorców wpłynęło na decyzję o powołaniu subkomitetu redakcyjnego w Warszawie (nr 5/1912).

Szata graficzna „Morii” prezentowała wysoki poziom (okładka dla każdego numeru oraz rocznika wraz rocznym spisem zawartości, dobra jakość papieru, czytelny druk, jednolita czcionka śródtekstowa, ozdobniki). Periodyk posiadał zmieniającą się na przestrzeni lat winietę z tytułem „Moriah”. Do 1912 roku podtytuł pisma brzmiał — „miesięcznik młodzieży żydowskiej”. Rocznik X przyniósł zmianę podtytułu na: „czasopismo poświęcone nauce, sztuce i literaturze żydowskiej”, następnie na „czasopismo poświęcone nauce, sztuce i literaturze oraz sprawom społecznym Żydostwa” (wiązało się to również ze zmianą struktury wewnętrznej pisma). Do pierwotnego podtytułu redakcja powróciła po reaktywacji pisma w 1916 roku. Za redakcji Fryderyka Askenazego wprowadzono zmiany w wyglądzie karty tytułowej. Początkowo czytelnik już pod winietą, opatrzoną numeracją i datacją, otrzymywał artykuł wstępny. W roku 1905, zaczynając od numeru siódmego redakcja na stronie tytułowej zamieszczała winietę, pod którą podawany był numer pisma, rok ukazywania się i data według polskiego i żydowskiego kalendarza oraz adres administracji i warunki prenumeraty. Następnie przedstawiana była zawartość numeru. Treść uzupełniały informacje na temat drukarni (m.in. Drukarnia Udziałowa we Lwowie Samuela Lindego, Drukarnia pod zarządem Ignacego Jaegera). Drugą i czwartą stronę pisma wypełniały reklamy, a od 1912 roku spis zawartości numeru w języku niemieckim. Na pierwszej stronie powtórnie umieszczona była winieta pisma, ale już bez danych o numerze, dacie pisma, czy warunkach prenumeraty, z czasem zastąpiona grafiką. Tutaj też publikowano artykuł wstępny. Redakcja stosowała ciągłą paginację w obrębie rocznika, który liczył od 250 do 504 stron.

²⁰ (O. T.), *U progu pracy*, „Moriah” 1923, nr 1, s. 1.

²¹ L. Rosenkranz, *Dziesięciolecie „Morii”...*, s. 101.

W dziejach „Morii” można zauważyć zmiany w wyglądzie zewnętrznym pisma. Próbowano różnego kroju czcionek, w odmienny sposób oddzielano teksty artykułów (podwójną pogrubioną, poziomą kreską bądź drobnym ozdobnikiem), tytuły wyróżniano krojem pisma i wielkością czcionki. Materiał ilustracyjny wypełniały w zasadzie dwa pierwsze roczniki miesięcznika oraz wydania jubileuszowe. Uwagę zwraca szczególnie numer 2 lwowskiego periodyku z 1904 roku, w którym zamieszczono *Szkic do studium E. M. Lilien* (nr 1), wzbogacony o grafiki, ekslibrisy i ilustracje książkowe artysty. W numerze jubileuszowym (4/1913) zamieszczono publikację poświęconą Hermanowi Struckowi wraz z reprodukcjami jego prac. W pozostałych rocznikach czasopisma fotografie, ilustracje, czy grafiki pojawiały się okazjonalnie.

Na łamach „Morii”, przez cały okres jej ukazywania się, można odnaleźć dyskusje na temat roli i potrzeby wydania organu o charakterze syjonistycznym dla młodzieży. W 1903 r. pierwszy redaktor Jakób Jochanan Thon odnotował, że periodyk stawia sobie za cel wychowanie młodzieży żydowskiej, silnych indywidualności²². Adolf Stand podkreślał potrzebę stworzenia wydawnictwa dla młodych przedstawicieli społeczeństwa żydowskiego. Według niego młodzi potrzebowali właśnie „Morii”, która przynosiła znajomość ojczystych dziejów, literatury, języka oraz uczyła szacunku dla przeszłości i wychowywała dla przyszłości narodu żydowskiego. Stand akcentował rolę młodego pokolenia, zaznaczając, że tylko dzięki jego pracy i postawie możliwe będzie stworzenie nowej ojczyzny dla rozproszonego narodu²³.

W 1904 roku z okazji rocznicy istnienia „Morii” pisano, że idea powołania pisma dla młodzieży nie zyskała akceptacji wśród ludności żydowskiej, zwłaszcza jej starszych przedstawicieli. Zapał młodzieńczy redakcji i młodych czytelników pozwolił jednak „Morii” przetrwać. Pojawiające się dyskusje na temat zasadności i potrzeby istnienia pisma były bezpodstawne. Miało ono koncentrować się na realizacji swojego programu, który wpisywał się w główne założenia ruchu syjonistycznego. Jego podstawowe hasło głosiło wykształcenie młodzieży zdolnej do „zdobycia i objęcia ojczyzny”²⁴. Zamierzano wychować nowego obywatela dla nowej ojczyzny. Podkreślano jednocześnie, że młode pokolenie potrzebuje ideału syjonistycznego. Według redakcji miesięcznika przedstawiciele starszego pokolenia społeczeństwa żydowskiego powinni zapewnić młodzieży możliwość edukacji, w szczególności opartej na programie wychowania narodowego. „Moriah” miała wspomagać ten proces wychowawczy młodzieży żydowskiej i przygotować młodych do przyszłej pracy na rzecz ojczyzny. W 1905 r. redakcja lwowskiego miesięcznika, pozostając wierna założeniom programowym, powtórzyła, że celem periodyku jest wychowanie młodzieży żydowskiej w myśl idei syjonistycznych. „Moriah” ma być wychowaw-

²² J.J. Thon, *Nasz cel*, „Moriah” 1903, nr 1, s. 1–2.

²³ A. Stand, *Organ dla młodzieży*, „Moriah” 1903, nr 1, s. 2–4.

²⁴ *Nasz program*, „Moriah” 1904, nr 1, s. 1.

czynią i przyjaciółką²⁵. Podkreślano jednocześnie, że ambicją twórców pisma jest, aby młodzież żydowska знаła język hebrajski, dzieje narodu i jego literaturę oraz dbała o rozwój fizyczny. Kolejną okazją do przypomnienia programu i celów pisma były m.in. rocznice pięciolecia, czy dziesięciolecia istnienia periodyku.

Układ wewnętrzny „Morii” charakteryzowała czytelna struktura. Redakcja uporządkowała materiał w następujący sposób: 1. Artykuły bieżące i społeczne; 2. Beletrystyka (poezje, nowele i felietony); 3. Artykuły historyczne, literackie i naukowe; 4. Problemy młodzieży i wychowanie. Całość uzupełniały stałe rubryki: *Kronika z życia młodzieży*, *Z żydowskiego życia*, *Odpowiedzi młodzieży*, *Notatki literackie*, *Nowe książki*, *Przegląd prasy* (niekiedy informacje podawane w tych działach wychodziły pod szyldem *Z literatury i prasy*) oraz *Przegląd miesięczny*. W rocznikach pisma z lat 1916–1923 można zaobserwować rozwój rubryk poświęconych recenzjom i informacjom o nowościach książkowych i prasowych. Roczne spisy treści pisma zawierały wówczas dział: Biografia.

Tabela 1

Zawartość „Morii” 1903–1924

Temat (typ) wypowiedzi	Frekwencja		Objętość stron	
	N	%	N	%
Zwrot do czytelników	16	1,9	48	1,8
Artykuły bieżące i społeczne	254	29,8	980	36,7
Beletrystyka (poezje, nowele i felietony)	144	17,0	380	14,3
Historia	62	7,2	230	8,6
Historia literatury	66	7,7	240	8,9
Artykuły naukowe	32	3,7	245	9,1
Problemy młodzieży i wychowanie	64	7,5	109	4,1
Kronika z życia młodzieży	90	10,5	110	4,2
Odpowiedzi młodzieży	15	1,7	18	0,6
Notatki literackie/Bibliografia	62	7,2	216	8,2
Przeglądy	50	5,8	92	3,5
Razem	855	100,0	2668	100,0

Obliczenia własne: N = 96 numerów. Analizowano numery z roczników 1903, 1905, 1907, 1909, 1911, 1913, 1916/17, 1917/18.

²⁵ *Do młodzieży*, „Moriah” 1905, nr 1, s. 3.

Artykuły poruszające sprawy bieżące i społeczne dotyczyły w zasadniczej mierze zagadnień syjonizmu, nie tylko w Galicji, ale i w pozostałych dzielnicach, Europie i na świecie, problemów oświaty i wychowania młodzieży żydowskiej. Niekiedy wypowiadano się na tematy polityczne, w tym polityki krajowej i zagranicznej oraz poruszano problemy gospodarcze.

Dla rozwoju ruchu syjonistycznego duże znaczenie miało wychowanie młodzieży w poczuciu tożsamości narodowej. Stąd w „Morii” bogactwo materiałów poświęconych temu zagadnieniu. Wypowiadając się na temat kształtowania postaw i zachowań młodych Żydów podkreślano, że w środowisku syjonistycznym brakowało kobiet. Za najważniejsze czynniki w żydowskim wychowaniu dzieci uważano religię, znajomość języka ojczystego oraz wychowanie fizyczne. Przez naukę religii rozumiano poznanie przez najmłodszych zasad etyki tradycji, mitologii, historii i prawodawstwa narodu żydowskiego. Kolejne miejsce w wychowaniu dzieci zajmowała nauka języka, który uznawany był za wyraz tożsamości narodowej. W 1903 r. w numerze 2 „Morii” opublikowany został artykuł — *Wychowanie młodzieży żydowskiej*. Jego autorka Sarah Bratt podkreśliła znaczenie znajomości języka i historii swojego narodu w procesie edukacji młodego pokolenia. Donosiła, że nauka religii, języka i historii powinna odbywać się w warunkach domowych, a szkoła winna być uzupełnieniem wychowania domowego. Przy czym naukę języka hebrajskiego autorka tekstu rozumiała jako naukę języka macierzystego, nie pobocznego czy obcego. W innych materiałach prasowych²⁶, poświęconych kwestii wychowania młodzieży żydowskiej podkreślano, że ważną rolę w kształtowaniu młodego pokolenia odgrywają kobiety żydowskie, na których spoczywa obowiązek wychowania dzieci i przekazanie właściwych wartości. Z kolei zadaniem społeczności żydowskiej było wzbudzenie wśród młodzieży miłości oraz tęsknoty za ideałami narodowymi. Dlatego też szerzono konieczność znajomości historii narodowej.

Młodzież miała znać sytuację gospodarczą i społeczną Żydów oraz prądy przejawiające się w literaturze i sztuce żydowskiej. Wzbudzenie miłości do żydostwa było według publicystów „Morii” właściwym środkiem prowadzącym do wychowania narodowo-żydowskiego, w tym posługiwania się językiem hebrajskim, bez znajomości którego nie wyobrażano sobie rozwoju idei narodowej²⁷. W materiałach poświęconych propagowaniu modelu nauczania w duchu narodowym obecna była

²⁶ Zob. m.in.: *Wychowanie młodzieży żydowskiej*, „Moriah” 1903, nr 2; B. Eliezer, *Nasze pierwsze zadania*, „Moriah” 1903, nr 2; M. Buber, *List do „Morii”*, „Moriah” 1916, nr 1; tenże, *Co czynić należy?*, „Moriah” 1916, nr 1; tenże, *Problem wychowania żydowskiego*, „Moriah” 1917, nr 8; B. Zimmermann, *Siła fizyczna jako warunek fizycznego odrodzenia*, „Moriah” 1917, nr 3; J. Tenenbaum, *Odbudowa młodzieży żydowskiej*, „Moriah” 1918, nr 10, 11.

²⁷ Zob. m.in.: J. Schneider, *Wychowanie młodzieży w duchu narodowym żydowskim*, „Moriah” 1903, nr 9; Ch. Tartakower, *Znaczenie języka hebrajskiego dla wychowania żydowskiego*, „Moriah” 1903, nr 9.

również idea samowychowania²⁸. W procesie samokształcenia istotną rolę, w świetle opinii prasowych, pełniła również prasa, w szczególności pisma głoszące i popierające myśl syjonistyczną. Publikowano także założenia i programy samokształcenia dla młodzieży. Autorzy tekstów uważali, że młodzi przedstawiciele społeczeństwa żydowskiego powinni poznawać literaturę i historię własnego narodu, uczestniczyć w kursach języka hebrajskiego, mieć dostęp do książek w języku narodowym. Popularyzowano działalność kółek i organizacji samokształceniowych.

„Moria” była forum dyskusyjnym poświęconym zagadnieniu języka narodowego. W 1904 roku Salomon Schiller opublikował cykl artykułów *Walka o język narodowy (język hebrajski i żargon)*, w których próbował dokonać oceny toczącej się między hebraistami a „żargonistami” polemiki na temat języka narodowego. Zaznaczył, że ta walka stanowiła wynik rozwoju ruchu narodowego. S. Schiller podkreślił jednocześnie, że starcie na temat języka pozbawione jest sensu. Język hebrajski jako narodowy jest bowiem dziejową koniecznością, a literatura żargonowa dokumentem narodu. W innych materiałach prasowych pisano o braku zrozumienia potrzeby nauki języka hebrajskiego wśród uczniów żydowskich oraz niewystarczającej liczbie nauczycieli, a niekiedy całkowitym ich niedostatku²⁹. Przybliżano i popularyzowano także różne metody nauki języka, podkreślając znaczenie praktycznej nauki języka hebrajskiego. W rubryce poświęconej *Notatkom literackim*, przynoszącej niekiedy szczegółowe omówienia tytułów prasy hebrajskiej, wskazywano pisma pomocne przy nauce języka. Polecano m.in. warszawski tygodnik „Olam Katan”³⁰. Dowodzono, że periodyk ten powinien stanowić lekturę młodzieży posługującej się językiem hebrajskim, a także rozpoczynającej edukację w tym zakresie. Młody czytelnik tygodnika mógł wzbogacić swoje słownictwo z języka hebrajskiego oraz poszerzyć wiedzę o elementy historii literatury narodowej, poznając szczegóły z życia poetów i prozaików oraz ich twórczość. Pismo przekazywało też informacje z zakresu geografii i przyrody, przynosząc opisy podróży po Jerozolimie. Czytelnicy „Olam Katan” mieli również możliwość ćwiczenia języka hebrajskiego w piśmie, tygodnik zamieszczał bowiem korespondencję między redakcją a odbiorcami. Redakcja „Morii” polecała także książki pomocne przy nauce języka hebrajskiego, m.in. *Gramatykę hebrajską* napisaną przez B. Hausnera³¹.

W świetle materiałów publikowanych w „Morii” obok nauki religii, języka i historii narodu żydowskiego istotną rolę w wychowaniu narodowo-żydowskim odgrywało kształtowanie kultury fizycznej. Informowano o konieczności odrodzenia fizycznego Żydów oraz opisywano ówczesny stan rozwoju kultury fizycznej wśród młodzieży

²⁸ *Jak powinna wyglądać praca samokształceniowa?*, „Moriah” 1907, nr 3; J. B., *Praca samokształceniowa. Wiedza ogólna*, „Moriah” 1907, nr 5; tenże, *Praca samokształceniowa. Judaistyka*, „Moriah” 1907, nr 7; G b m., *Z ruchu samokształceniowego w Galicji*, „Moriah” 1907, nr 9.

²⁹ *Kilka słów o nauce języka hebrajskiego*, „Moriah” 1904, nr 1.

³⁰ *Notatki literackie*, „Moriah” 1904, nr 6.

³¹ *Notatki literackie*, „Moriah” 1904, nr 7.

żydowskiej. Przykładowo, już w 1903 r. Franciszek Jalowicz zamieścił na łamach organu syjonistycznej młodzieży tekst poświęcony zagadnieniom żydowskiego ruchu gimnastycznego. Pisał, że w 1902 r. istniało trzynaście towarzystw gimnastycznych, a rok później już dziewiętnaście. Działały m.in. w Berlinie, Bielsku, Białej, Bukareszcie, Frankfurcie, Fryburgu, Hamburgu, Kolonii, Konstantynopolu, Lipsku, Morawskiej Ostrawie, Mannheimie, Ołomuńcu, Poznaniu i Wiedniu. Na uwagę zasługiwało Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczne Bar-Kochba w Berlinie, które posiadało pięć oddziałów oraz wydawało pismo „Jüdische Turnzeitung”. W późniejszym okresie wydania pisma uważnie śledzono rozwój skauting³².

W pierwszych latach ukazywania się pisma wielokrotnie poruszano problem wyboru zawodu przez młodzież żydowską³³. Polecano przede wszystkim nauki techniczne i zatrudnienie związane z przemysłem, które możliwe było na całym świecie. Korzyści materialne oraz satysfakcja zawodowa miały być rzeczą drugorzędą i nie powinny wpływać na wybór profesji.

W 1903 roku na łamach „Morii” pojawiały się również głosy dotyczące potrzeby założenia żydowskiego uniwersytetu — odnoszono się do broszury *Di jüdische Hochschule* i projektu Bubera, Bertolda Feiwla, Dawida Weizmana. Pisano o potrzebie otwarcia biblioteki narodowej, podając dokonania Józefa Chazanowicza, inicjatora i twórcy biblioteki w Jerozolimie. Problem uniwersytetu żydowskiego w Palestynie powrócił na łamy miesięcznika dla młodzieży syjonistycznej w roku 1913.

W „Morii” obok zagadnień wychowania narodowo-żydowskiego obecne były problemy dotyczące szkolnictwa, w szczególności szkół średnich. Rubryka *Kronika z życia młodzieży* przynosiła doniesienia i opinie o życiu szkolnym, inicjatywach stowarzyszeń samopomocowych i towarzystwach samokształceniowych m.in. ze Lwowa, Kołomyi, Sanoka, Brzeżan, Stanisławowa, Krakowa, Wiednia, Tarnowa, Przemyśla, Drohobycza, Sambora, Jarosławia, Dębicy. W rubryce podawano informacje o uczniach żydowskich danej szkoły. Przedstawiono stanowisko młodzieży żydowskiej wobec idei syjonizmu, krytykując zwolenników asymilacji. Opisywano relacje między uczniami a nauczycielami i stosunki pomiędzy uczniami. Poruszano kwestię nauki religii, szczególnie w gimnazjach lwowskich. Zamieszczano doniesienia o akademickich stowarzyszeniach żydowskich, takich jak m.in. „Ognisko”, „Emunah”, „Judyta”, Miriam” (towarzystwa kobiece, propagujące dążenia narodowo-żydowskie). Obecna była również krytyka postaw i zachowań młodzieży żydowskiej, negatywnie oceniano uczniów spędzających czas na zabawach. Podkreślano, że często młodych członków społeczności żydowskiej cechuje bezideowość i bezmyślność³⁴.

³² H. Sterner, *Scouting żydowski*, „Moriah” 1912, nr 2; 1913, nr 6.

³³ R. Ben, *Kilka uwag o zadaniach rabina*, „Moriah” 1903, nr 9; B. G., *Uwagi o pracy zawodowej*, „Moriah” 1903, nr 5; J. Grünberg, *Wybór zawodu*, „Moriah” 1903, nr 7; S. J., *Zawód technicki*, „Moriah” 1903, nr 9; J. Fels, *Obecny stan zawodu lekarskiego*, „Moriah” 1903, nr 6.

³⁴ M.in.: *Szkoła hebrajska we Lwowie*, „Moriah” 1903, nr 2; *Z życia młodzieży: Kołomyja, Przemyśl*, „Moriah” 1903, nr 3; „Ognisko” *stowarzyszenie akademików żydowskich we Lwowie (z okazji*

Teksty poświęcone kwestiom szkolnictwa przestały gościć na łamach pisma w 1916 roku, kiedy tytuł został wznowiony. Od 1917 roku ukazywał się dodatek do „Morii” — „Haszomer”, który przejął rolę rubryki przynoszącej przegląd życia szkolnego młodzieży.

Kolejną, dominującą grupę materiałów wśród artykułów bieżących i społecznych tworzyły prace poświęcone problematyce syjonizmu. W początkowym okresie wydawania pisma, zwłaszcza w latach 1903–1905, redakcja przybliżała czytelnikom zagadnienie ruchu syjońskiego³⁵. Z czasem szczegółowo analizowano wszelkie kwestie związane z działalnością środowisk syjonistycznych. Pisano o zróżnicowaniu wewnątrz ruchu i publikowano sprawozdania z kongresów oraz zjazdów. Głos wówczas zabierali wybitni przedstawiciele i działacze syjonistyczni: L. Reich, A. Salz, S. Schiller, O. Thon, J. Kirton, M. Frostig, M. Rosenfeld, B. Rapaport³⁶. Należy dodać, iż w „Morii” publikowane były również eseje Achada Haama — czołowego filozofa idei syjonistycznej oraz twórcy określeń odnoszących się świeckiej tożsamości państwa żydowskiego³⁷. Redakcja realizując założenia ruchu syjonistycznego pisała o pracy na rzecz idei palestyńskiej. Na łamach miesięcznika zabierano głos w sprawie stanowiska Polaków wobec idei syjonistycznej. Na ten temat wypowiedział się w 1908 r. Michał Ringel.

W czasopiśmie dla młodzieży żydowskiej wyrażono także stanowisko w sprawie idei asymilacji. Pisano, że istniał w społeczeństwie żydowskim „żywiolowy prąd asymilacyjny”, który polegał na przyswajaniu kultury europejskiej, nie polskiej. A proces akulturacji zachodził za pośrednictwem narodu i języka polskiego. Uważano, że był on wyrazem upodobania się społeczeństwa żydowskiego do narodu polskiego i przystosowaniem się do wyższej i wszechstronnej kultury europejsko-polskiej³⁸. Z czasem jednak formy europejskie i język polski straciły urok nowości a napłynęła

---

10-letniego jubileuszu), „Moriah” 1903, nr 6; *Z życia młodzieży*, „Moriah” 1907, nr 1; 1908, nr 3; 1909, nr 5.

³⁵ *Syjonizm w zarysie*, „Moriah” 1903, nr 7; P. Almoni, *Współczesne prądy w syjonizmie*, „Moriah” 1904, nr 4; M. Buber, *Dyplomacyzm a syjonizm*, „Moriah” 1904, nr 6; *Kilka uwag o syjonizmie w Galicji*, „Moriah” 1904, nr 3; M. Kleiman, *Syjonizm w Rosji*, „Moriah” 1905, nr 2.

³⁶ L. Reich, *Siódmy kongres w świetle prawdy*, „Moriah” 1905, nr 6; A. Salz, *Syjonizm kongresowy*, „Moriah” 1905, nr 5; S. Schiller, *Przełom w syjonizmie*, „Moriah” 1905, nr 7; O. Thon, *Prądy w syjonizmie*, „Moriah” 1905, nr 9; A. Salz, *O losach i obecnym stanie pracy realnej w Palestynie*, „Moriah” 1906, nr 8; 9; S. Schiller, *Zadania poale-syjonizmu*, „Moriah” 1906, nr 8; J. Kirton, *Do dziejów asymilacji i syjonizmu w Galicji 1880–1892*, „Moriah” 1906, nr 8; 9; M. Frostig, *Teoretyczne przesłanki poale-syjonizmu*, „Moriah” 1906, nr 9; 12; F. Sommer, *Rewia pracy palestyńskiej*, „Moriah” 1910, nr 1–2; *Zadania młodzieży syjońskiej*, „Moriah” 1911, nr 7; A. Nossig, *Dla Palestyny*, „Moriah” 1913, nr 1; M. Frostig, *O nowej Palestynie*, „Moriah” 1913, nr 6; B. Rapaport, *Obowiązek syjonistyczny*, „Moriah” 1917, nr 10.

³⁷ A. Haam, *Naśladownictwo i asymilacja*, „Moriah” 1907, nr 7.

³⁸ *Formy asymilacji*, „Moriah” 1904, nr 11.

cała pełnia pierwiastków rodzimych, bliskich sercu Żyda i zdolnych w zupełności zastąpić mu kulturę polską³⁹.

Część łamów „Moriah” wypełniały utwory wierszowane oraz beletrystyka. Pismo realizując program wychowania narodowo-żydowskiego publikowało dzieła wybitnych przedstawicieli literatury żydowskiej i hebrajskiej. W poszczególnych numerach periodyku zamieszczano od kilku do kilkudziesięciu tekstów (od siedmiu utworów do ponad dwudziestu). Wśród autorów poezji i dramatów znaleźli się m.in.: Saul Czernichowski, Szalom Asz, Fryderyk Aszkanazy, Seweryn Gottlieb, Chaim Nachman Bialik, M. Chmielnicki, M.M. Hurwic, Morris Rosenfeld, L. Zapał, Heinrich Heine, Samuel Imber, N. Lesin, Zelman Sznur, Abraham Reizen. W „Moriah” publikowano utwory najstarszego z klasyków nowoczesnej literatury jidysz i pionierów nowożytnej literatury hebrajskiej — Mendele Mojchera Sforima. Nie zabrakło również utworów dwóch pozostałych czołowych przedstawicieli literatury jidysz: Szaloma Asza i Szolema Alejchema. Na kartach periodyku syjonistycznego w 1905 r. odnajdujemy *Zimę w miasteczku* Szaloma Asza (w tłum. Ignacego Schipperera), a w następnym roczniku autoryzowany, przygotowany przez Z.F. Frinkelsteina przekład *Syjonistów w Karsylawce* Szaloma Alejchema.

Obok poezji i beletrystyki czytelnik lwowskiego pisma otrzymywał materiały z zakresu historii literatury w języku jidysz i hebrajskim oraz kultury i sztuki żydowskiej. W periodyku przedstawiono sylwetki i twórczość wybitnych poetów, prozaików, dramaturgów, a także wykłady z dziejów piśmiennictwa narodu żydowskiego⁴⁰.

Warto przypomnieć, iż spośród poetów przybliżono życie i dorobek postaci takich jak: Mordechaj Zwi Mane⁴¹, Saul Czernichowski⁴², Abraham Reizen⁴³, Morris Rosenfeld⁴⁴, Heinrich Heine⁴⁵, Chaim Nachman Bialik⁴⁶, Hugo Zuckermann⁴⁷. Prozaicy, którym poświęcono w piśmie opracowania krytycznoliterackie to: Szalom Asz⁴⁸,

³⁹ Tamże.

⁴⁰ M. B., *Żyd w literaturze niemieckiej XV. XVI. i XVII. wieku*, „Moriah” 1906, nr 2; K. Kupfer, *Powstanie literatury młodohebrajskiej*, „Moriah” 1906, nr 6; Z. Spitzer, *O dramacie żydowski*, „Moriah” 1907, nr 4; I.Ch. Brenner, *Uwagi o literaturze hebrajskiej*, „Moriah” 1908, nr 8; H. Ehrlich, *Pieśń ludowa u Żydów*, „Moriah” 1909, nr 2; M. Pines, *Zabytki piśmiennictwa żydowskiego*, „Moriah” 1909, nr 4.

⁴¹ F.T. Aszkanazy, *Mordechaj Zwi Mane*, „Moriah” 1903, nr 8.

⁴² Z. Schönfeldówna, *Koloryt w poezji Saula Czernichowskiego*, „Moriah” 1912, nr 3.

⁴³ I. Schipper, *Abraham Reizen (jako poeta żargonowy). Próba charakterystyki*, „Moriah” 1903, nr 7.

⁴⁴ A. Stand, *Morris Rosenfeld*, „Moriah” 1903, nr 6.

⁴⁵ Z.F. Finkelstein, *Heine jako Żyd*, „Moriah” 1909, nr 6.

⁴⁶ N. Slousch, *Ch. N. Bialik (sylwetka literacka)*, „Moriah” 1912, nr 5.

⁴⁷ W. Berkelhammer, *Hugo Zuckermann*, „Moriah” 1916, nr 3.

⁴⁸ Z.F. Finkelstein, *Sachalom Asz*, „Moriah” 1908, nr 7.

Israel Zangwill⁴⁹, Micha Josef Berdyczewski, Jehuda Steinberg⁵⁰. Należy podkreślić, iż wszystkie opracowania cechował wysoki poziom merytoryczny, szczegółowa faktografia i piękna polszczyzna. Wyszły one spod piór m.in.: Fryderyka Aszkanazego, Ignacego Schipperera, Adolfa Standa, F. Frinkelsteina, Jeremiasza Frenkela, Karola Schwarza, Zofii Schönfeldówny, Abrahama Ehrlicha, Nahuma Slouscha. Najczęstszą formą wypowiedzi prezentującej sylwetkę pisarza był szkic biograficzny. W 1908 r. Ignacy Schipper⁵¹ i Filip Sommer⁵² na łamach „Morii” omówili twórczość jednego z głównych twórców literatury jidysz — Icchoka Lejba Pereca. Pierwszy z wymienionych autorów opublikował w lwowskim periodyku szkic poświęcony twórczości dramatycznej I.L. Pereca, natomiast F. Sommer przedstawił pisarza jako poetę ludu. Należy podkreślić, iż wszyscy twórcy literatury, którym poświęcono uwagę na łamach „Morii” to poeci i pisarze żydowscy, tworzący w języku jidysz lub hebrajskim. Jedynym odstępstwem był tekst poświęcony polskiej pisarce pozytywistycznej — Elizie Orzeszkowej⁵³.

Osobną grupę publikacji w „Morii” tworzyły prace z zakresu historii. Publikowano wyłącznie materiały z dziejów narodu żydowskiego, związanych nie tylko z historią polską, ale i europejską, a nawet światową. Autorem większości prac był Ignacy Schipper — jeden z twórców nowoczesnej historiografii polskich Żydów. W świetle informacji podanych w *Polskim Słowniku Biograficznym* otrzymał on „jako student pierwszego roku nagrodę za pracę, pt. *Ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego w stosunku do Żydów*, która została ogłoszona w lwowskim miesięczniku młodzieży żydowskiej «Moriah» (R. 1: 1902–3)”. Analiza zawartości pisma pokazuje, że praca I. Schipperera dotycząca czasów Kazimierza Wielkiego opublikowana została w roku 1905⁵⁴.

Ponadto na łamach opisywanego pisma umieszczano informacje na temat kultury, w tym teatru żydowskiego i jego artystów. Przykładowo w numerze 5 z 1906 roku podano tekst z okazji jubileuszu pracy artystycznej na scenie, dedykowany Adolfowi Sonnenhalowi. Redakcja „Morii” materiały poświęcone zagadnieniom sztuki zaczęła publikować stosunkowo późno, pierwsze teksty odnajdujemy dopiero w roku 1911⁵⁵. Jednak już od następnego rocznika, kiedy zmianie uległ podtytuł periodyku z „Miesięcznika Młodzieży Żydowskiej” na „Czasopismo Poświęcone Nauce, Sztuce i Literaturze Żydowskiej” chętnie w „Morii” zamieszano artykuły

⁴⁹ I. Schipper, *Israel Zangwill (szkic krytyczny)*, „Moriah” 1903, nr 8.

⁵⁰ K. Schwarz, *Jehuda Steinberg*, „Moriah” 1909, nr 6.

⁵¹ I. Schipper, *Dramatyczna twórczość I. L. Pereca*, „Moriah” 1908, nr 10.

⁵² F. Sommer, *I. L. Perce jako poeta ludu*, „Moriah” 1908, nr 11.

⁵³ Berwil, *Eliza Orzeszkowa (z powodu jej jubileuszu)*, „Moriah” 1907, nr 2.

⁵⁴ I. Schipper, *Żydzi za Kazimierza Wielkiego*, „Moriah” 1905, nr 6.

⁵⁵ S. Gottlieb, *Refleksje o sztuce żydowskiej*, „Moriah” 1911, nr 7.

poświęcone artystom oraz historii i teorii sztuki. Pisano m.in. o Hermanie Strucku⁵⁶, czy Arturze Markowiczu⁵⁷.

Ze stałych rubryk pisma uwagę zwracają *Przegląd prasy* oraz *Z literatury i prasy*, przynoszące oceny i omówienia nowości książkowych oraz prasy żydowskiej uporządkowanej według języka ukazywania się (w języku hebrajskim, jidysz, polskim, obcym) i polskiej adresowanej do młodego czytelnika. We wzmiankach poświęconych prasie charakteryzowano tytuły ukazujące w Galicji, Królestwie Polskim, na ziemiach pod panowaniem pruskim oraz na świecie. Lektura rubryki pokazuje, że zamieszczano notatki o niemal całym polskim, a nawet zagranicznym rynku prasowym pierwszej dekady XX wieku. „Moriah” przynosiła informacje na temat prasy codziennej, społeczno-politycznej, kulturalnej oraz czasopismach dla dzieci i młodzieży. Polecano m.in. takie tytuły, jak: „Jüdischer Almanach” (Berlin); „L’Écho Sioniste” (Paryż); „Ha-Jom” (Petersburg); „Ha-Cefira” (Warszawa); „Ha-Sziloach” (miesięcznik literacko-naukowy, w momencie promocji wydawany w Krakowie), „Unsere Hoffrung”; „Die Jüdische Bibliothek” (pod red. I.L. Pereca); „Tagblatt” (Lwów); „Zion” (Berlin), „Olam Katan” (Warszawa); „Jüdische Zukunft” (Londyn–Paryż); „Ost&West”; „Płomień”; „Tekka”; „Nowe Hasła”; „Dus Jüdische Volk”; „Almanach Żydowski”. Wśród recenzowanych utworów znalazły się książki wydane nakładem berlińskiego wydawnictwa Jüdischer Verlag, m.in. opublikowana przez B. Feiwela pod pseudonimem Told praca, poświęcona pogromowi w Kiszyniowie — *Die Judenmassacres in Kischinew* (1903). Polecano ponadto takie utwory, jak: Salomona Schechtera *Chasydyzm* (1904); Salomona Schillera *Byt narodowy Żydów* (Lwów, 1906); Ignacego Schipperera *Studia nad stosunkami gospodarczymi Żydów w Polsce podczas średniowiecza* (Lwów, 1911)⁵⁸; Schaloma Ascha [Szalom Asz] *Die Jüngsten* (Berlin, 1912)⁵⁹, Arnolda Zweiga *Ritualmord in Ungarn*⁶⁰, I.L. Pereca *Die goldente Kette*⁶¹.

Redakcja „Morii” planowała uzupełnić pismo o dodatek — „Głosy Młodzieży”, w którym zamierzała publikować prace tworzone przez młodzież. Zasadniczym celem „Głosu Młodzieży” miało być z jednej strony przygotowanie młodych Żydów do pracy publicystycznej, a z drugiej powołanie do życia trybuny, na łamach której zabierać głos miała młodzież⁶². Pomysł powołania dodatku nie został jednak zrealizowany. W nr 4 z 1917 r. „Morii” podano informację o dodatku miesięcznym — „Haszomer”, poświęconym młodzieży, który przynosić miał szkice z historii i literatury żydowskiej, pogadanki, legendy, opisy życia palestyńskiego, pogadanki

⁵⁶ J. Awin, *O Hermanie Strucku*, „Moriah” 1913, nr 4.

⁵⁷ A. Weinstock, *Nowe prace Artura Markowicza*, „Moriah” 1913, nr 5.

⁵⁸ „Moriah” 1912, nr 3.

⁵⁹ „Moriah” 1913, nr 4.

⁶⁰ „Moriah” 1916, nr 1.

⁶¹ I. Schipper, I.L. Percec *Die goldente Kette*, „Moriah” 1916, nr 5.

⁶² *Od redakcji*, „Moriah” 1913, nr 4.

skautowe, pieśni hebrajskie i żydowskie, sprawozdania z wycieczek, zabaw i pracy pojedynczych gniazd w Galicji i Królestwie Polskim⁶³.

„Moriah” przez cały okres ukazywania się cieszyła się niesłabnącym zainteresowaniem ze strony młodzieży żydowskiej. Była organem skupiającym młode środowisko syjonistyczne. Jej istnienie i założenia programowe służyły propagowaniu i realizacji idei wychowania w duchu narodowo-żydowskim. Ukazywała świadomość polityczną młodzieży żydowskiej, podejmowała problemy wychowawczo-edukacyjne i oświatowe. Dziś stanowi dokument epoki i źródło poznania myśli ideologicznej lwowskich syjonistów.

Bibliografia

„Moriah” (1903–1924)

Błp. *Salomon Schiller*, „Nowy Dziennik” 1925, nr 247, s. 5.

Fuks M., *Prasa żydowska w Polsce XIX i pierwszej połowy XX wieku (do końca drugiej wojny światowej)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1973, nr 12/1, s. 27–55.

Myśliński J., *Prasa polska w Galicji (1867–1918)*, [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976.

Polski słownik judaistyczny. Dzieje, kultura, religia, ludzie, t. 1–2, red. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, Warszawa 2003.

Studia z dziejów trójjęzycznej prasy żydowskiej na ziemiach polskich (XIX–XX w.), pod red. J. Nalewajko-Kulikow, przy współpr. G.P. Bąbiaka i A. Cieślukowej, Warszawa 2012.

---

⁶³ Nie udało się odnaleźć dodatku. Notatki redakcyjne zamieszczone w piśmie z 1917 roku świadczą, że dodatek „Haszomer” wychodził. Redakcja informowała czytelników, że można go nabyć łącznie z „Morią”.